

■ Anar

On illik yaş fərqimizə baxmayaraq ilk tanışlığımız günündən məhrəm münasibətlərimizə görə mən ona İsa və sən deyə müraciət edəirəm. Onun əsərləri və şəxsiyyəti haqqında fikirlərimi oxucularla bölüşməkdən öncə İsa Hüseynovun mənim ədəbi taleyimdə oynadığı xeyirxah rolundan söz açmaq istərdim.

Xasiyyətimin müsbət ya kim bilir, bəlkə də mənfəi cəhəti belədir ki, ömrüm boyu mənə edilən pislilikləri yaddaşıma yük eləmirəm, az-çox yaxşılıqları isə heç vaxt unutmuram.

1960-ci ildən başlayaraq ilk hekayələrim Xalq yazıçısı Əbülhəsənin redaktorluğu ilə çıxan "Azərbaycan" jurnalında, bu

nasibət göstərən Vəli Axundovun mədəniyyətini, hər cür tənqidlərə baxmayaraq əsərlərini istədiyi, düşündüyü, duyduğu kimi yazan İsa Hüseynovun dəyanətini. ("Ədəbiyyat qəzeti" 12 iyun 1998)

Mən çox şadam ki, mənim Yazıçılar Birliyində işlədiyim illərdə İsa Hüseynov "Xalq yazıçısı" fəxri adına, "İstiqlal" ordeninə layiq görüldü, Prezident təqaüdcüsü oldu.

Artıq neçə il idi ki, İsa ictimai həyatdan uzaqlaşmışdı, müxtəlif tədbirlərdə iştirak etmirdi, bir növ xanənişin olaraq əsl yazıçı ömrü yaşayırdı - yeni əsər yazırdı. Amma 2004-cü ildə Yazıçıların mürəkkəb vəziyyətdə keçirilən XI Qurultayına gəldi, əvvəldən axırədək iştirak etdi. Belə mötəbər bir sənətkarın Qurultayda iştirakı hamımıza böyük mədəni dəstək idi. (Neçə illər əvvəl, 1991-ci ildə başqa bir həlledici Qurultayımızda rəhmətlik İsmayıl Şıxlının dəstəyini də mən heç zaman unutmuram).

Və nəhayət bu mövzuda son bir neçə ştrix: istedadlı gənc-tənqidçi Bəsti Əlibəyli mənim haqqımda "Onuncu portret" adlı kitabına müəllifin təklifiylə İsa Muğanna Ön söz yazıb. Bu yazıda "Ağ qoç, qara qoç"u şedevr adlandıran Ustad vurğulayır: "Əsərin necə mürəkkəb tarixi şəraitdə yazılması üzərində xüsusi dayanan araşdırıcının Anarın millətinin gələcək taleyi ilə bağlı səksəkəsinin Rəsul Rzanın "Nigaranlıq" şeirində ifadə etdiyi səksəkəylə müqayisə

adlanırdı. Məhz bu illərdə bütün nəsilərə mənsub həqiqi yazıçıların səyiylə yalansız, güzəştisiz, zamanın, cəmiyyətin əsl problemlərini qaldıran əsərlər yaranmağa başladı. Bu əsərlərdən bəziləri o zamana qədər yasaq mətləblərdən söz açan mövzularıyla, bəziləri forma axtarışları ilə yeni idi, bəzilərində isə yeni məzmunla yeni formanın uğurlu vəhdəti tapılmışdı. Əlbəttə cəmi bir neçə örnəkdən ibarət olan bu siyahıitəm deyil, hardasa tanış ola bildiyim əsərlərlə və mənim şəxsi bədii zövqümlə, ədəbiyyat anlayışlarımla bağlıdır. Şübhəsiz bu yeniləşmə prosesinin başqa nümunələri də az deyil və kimsə onları da sadalaya bilər. Amma uzun sicilləmə sadalamaların daha çox Yazıçılar Birliyinin soraq kitabını xatırladacağından qorxuram.

Yuxarıdakı siyahıda "altmışıncılar nəslı" yazıçılarının adlarının olmaması təəccüb doğurmasın. Mən bu nəslin nasirləri haqqında vaxtilə "Nəsrin fəzası" adlı geniş məqalə yazmışam, şairləri haqqında da ayrı-ayrılıqda xeyli yazım var. Burada isə yalnız onu qeyd edə bilərəm ki, 60-cı illərdə ədəbiyyatımızdan yeniləşməsində əsas yük bu illərdə və bir az əvvəl ədəbiyyata gələnlərin çiyinə düşürdü. Bu nəslin bəxti az-çox onda gətirmişdi ki, yalansız, güzəştisiz yazmaq imkanı yaranan bir vaxtda ədəbiyyata gəlmişdilər, arxalarınca məcburi güzəştlərin-kompromislərin, sözünü açıq deyil, dolay yolla, "Əzop dili"ylə

QƏRİBƏ DÜNYANIN ADAMI

jurnalın nəsr şöbəsinin müdiri İsa Hüseynovun və əməkdaşı Yusif Səmədoğlunun xeyir-duası ilə dərc olunurdu. 1962-ci ildə dörd hekayədən ibarət olan kiçik - "çərəkə" kitabımı nəşriyyata təqdim etmişdim. Bu hekayələrin ikisi artıq tək Bakıda deyil, Moskvada "Drujba narodov" jurnalında nəşr olunduğuna baxmayaraq indi həyatda olmayan və unudulmuş bir nasir kitaba son dərəcə sərt mənfəi rəy vermiş və çapını məsləhət bilməmişdi. Kitabın planından çıxarılması təhlükəsi vardı. Mən mənfəi rəylə razılaşmadım və əlyazmasını başqa bir yazıçıya vermələrini xahiş etdim. İsa Hüseynova verin - dedim, onun ki, yazıçılığına və ədəbi zövqünə şübhəniz yoxdur.

Sözümü eşitdilər və İsa hekayələr haqqında müsbət rəy yazaraq ilk kitabımın çıxmasına yardım etdi. 1964-cü ildə Yazıçılar İttifaqına üzv olmaq üçün mənə zəmanət verənlər də Sabit Rəhman, Yusif Səmədoğlu və İsa Hüseynov idi.

Sonralar İsa Kinostudiyanın Baş redaktoru işlədiyi illərdə ilk bədii və sənədli filmlərim çəkildi.

Hər bir istedadlı və bənərsiz sənətkar kimi İsa Hüseynovun ədəbi taleyi də asan və hamar olmayıb. İlk əsərlərindən haqsız və cahil tənqidlərə məruz qalıb. Elə o illərdə Moskva mətbuatında - "Literaturnaya gazeta"da, "Drujba narodov" jurnalında çıxan məqalələrimdə bu tənqidlərin ədalətsizliyindən yazmış, İsa Hüseynovun ən parlaq nasirlərimizdən biri kimi həqiqi qiymətini verməyə çalışmışam.

İsaya hücumlar yalnız ədəbi dairələrdən gəlmirdi, bəzən bu dairələrin təhriki və danoslarıyla məsələ yoğunlayıb partiya qınağı kimi ən yüksək mərtəbələrədən səslənirdi. Bununla bağlı İsa Hüseynovun 70 illiyi qeyd olunan günlərdə "Ədəbiyyat qəzetin"də ona ünvanladığım yazımdan bir parçanı burda gətirmək istəyirəm: "Sovet rejiminin nisbətən yumşalmış olsa da, yətinəcə sərt dövründə böyük bir iclasda Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi V.Axundov İsa Hüseynovu tənqid etmişdi. V.Axundov ədəbiyyatı çox yaxşı bilən, yüksək bədii zövq sahibi, ziyalı bir insan idi. Amma tutduğu vəzifəyə görə və yəqin ki, ədəbi darğaların çatdırdıqları sayıq "xəbərdarlıqlara" görə "ideoloji sapıntılara" münasibətini bildirmək məcburiyyətində idi. Bu tənqid bizləri - İsa Hüseynovu həqiqi yazıçı örnəyi kimi qəbul edən gəncləri xeyli məyus etmişdi. Fasilə zamanı mən hissələrimi həmin iclasda iştirak edən atamla bölüşdüm. Fasilədən sonra çıxışında atam İsa Hüseynovu müdafiə etdi və iclasdan sonra mənə: "Day nə istəyirsən - dedi - Sənin işanı qoruduq".

Bu epizoddə mən haqqında söhbət gələn hər üç şəxsin müsbət keyfiyyətlərini görürəm: Partiya rəhbərinin çıxışından sonra onun rəyinə müxalif fikir söyləyən Rəsul Rzanın cəsəretini, bu çıxışa Partiya funksioneri kimi deyil, əsl ziyalı kimi mü-

etməsi məni keçmiş illərə apardı. Burada mən istər istəməz Rəsul Rzanın, Əraqa Hələb şəhərinə bir aylıq ezamiyyətə gələn bu böyük vətənpərvər şairimizin "Əhli həq fərq etmədi məscidləri meyhanədən" deyən Nəsimini... öz doğma xalqına oldu-ğu kimi tanıtdığını xatırlamaya bilmərəm. İyirminci əsrdəki siyasi vəziyyətdən, öz-geleşmədən qəlbli ağrıyan Rəsul Rzadan sonra Rəsul Rza Evinin, ailəsinin tənəkkür işığında böyümüş Anarın da yaradıcılığının yetkin dövründə eyni yolla addımlaması həyatın özündən törəyən bir hadisədir".

İ.Muğanna kimi böyük sənətkarın sözləri mənimçün çox qiymətlidir. Bunu qeyri-təvəzökarlıq hesab edənlər tapılacaqsa da, isanın başısladığı kitablarındakı avtoqraflarından ikisini gətirməkdən özümü saxlaya bilmərəm:

"Sabir ürəkli, Mirzə Cəlil qeyrətli, mü-tənəkkir ədibimiz Anara. İ.Hüseynov.

4 mart 1968" (1967-ci ildə nəşr olunmuş "Povestlər" kitabı)

"Ədəbiyyatımızın Dankosu Anara böyük gələcək arzusu ilə İ.Hüseynov 2 aprel 2005" (2005-ci ildə nəşr olunmuş "İdeal" kitabı) yuxarıda gətirdiyim fikirlər və faktlar mənimçün nə qədər əhəmiyyətli olsa da İsaya dərin hörmətim ilk növbədə və əsas etibarilə onun yaradıcılığı ilə bağlıdır. Bu hissələr ədəbiyyata gəlidiyim 60-cı illərdən başlayıb bu günə qədər dəyişməz qalır.

Altmışıncı illər - ədəbiyyatımızda ciddi dönüş dövrü idi. Altmışıncı illər ədəbiyyatından danışanda bəzən yalnız bu illərdə ədəbiyyata gələn nəslə nəzərdə tutduğumuzu düşünürlər. Dəfələrlə bunu demişəm və bir də təkrar edirəm ki, ictimai-siyasi şərtlərlə bağlı olaraq 60-cı illərdə ədəbiyyatımızın yeniləşməsində bütün nəsilərin, o cümlədən, yaradıcılıq fəaliyyətinə əvvəlki onilliklərdə başlamış şairlərin, nasirlərin, dramaturqların xidmətləri danılmazdır. Məhz bu illərdə yaşlı və orta nəsl nümayəndələrindən Rəsul Rzanın "Qızıl gül olmayaydı" poeması, "Rənglər" silsiləsi, bir çox şeirləri, Bəxtiyar Vahabzadənin "Gülüstan" poeması, "Latin dili" və başqa şeirləri, Qabilin "Tramvay parka gedir", "Məhəbbət deyil", "Küləkli havalar", yağışlı havalar", "Gedən yerim olaydı" səpgili şeirləri, Mehdi Hüseynin "Yeraltı çaylar dənizə axır" romanı, Sabit Rəhmanın "Əliqulu evlənin", "Yalan" komediyaları, İlyas Əfəndiyevin "Geriye baxma qoca" romanı, "Sən həmişə mənimləsən" pyesiylə başlanan yeni tipli dramaturgiyası, İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür"ü, Bayram Bayramovun "Sərinlik" povesti, Salam Qədirzadənin "Xəzan yarpaqları" hekayəsi meydana çıxdı ki, bütün bu örnəklər daha əvvəlki sovet dövrü ədəbiyyatımızdan xeyli fərqli idi. Yeri gəlmişkən xatırlayırəm ki, o vaxt görkəmli tənqidçimiz Cəfər Cəfərovun Sabit Rəhmanın "Yalan" komediyası haqqında yazdığı məqalə "Yalansız"

demək ehtiyacının uzun şleyfi sürünmürdü.

Yazımın əsas mövzusundan bir az aralı düşdüm və əsl mətləbə qayıdaraq demək istəyirəm ki, nəsrimizdə altmışıncılar nəslinin yol açanı, öndə gedəni İsa Hüseynov idi. Daha doğrusu milli nəsrə - hər halda mən öz payıma bunu etiraf edirəm - örnək iki yazarıımız - Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə və İsa Hüseynov idi. Məhz 60-cı illərdə Mirzə Cəlil irsi sovet ideologiyasının dar qəliblərindən çıxarılır, vulqar-sosioloji yozumların çərçivəsindən azad edilirdi. Mövlananın təbiriylə desək "olduğu kimi görünürdü". Atmışıncıların Mirzə Cəlildən aldığı dərslər - adi, sıradan insanlardan, onların sadə və sadə olduğu qədər də faciəvi problemlərindən dəbdəbəsiz yazmaq dərsləriydi.

Mirzə Cəlilin dünyanı tərək etməsindən otuz il keçmişdi. İsa Hüseynov isə çağdaşımız idi, bizim aramızda yazıb yaradırdı və biz "Teleqram"ı, "Saz"ı, "Tütək səsi"ni, "Kabus"u oxuyub dərk edirdik ki, doğma dilimizdə də belə yazmaq olar, bəzək-düzəksiz, yalançı pafossuz, Sabir demişkən "mətləbi uzadan" sözcülsüz... Əgər görkəmli rəssamımız Tahir Salahov boyakarlığımızda "sərt üslubun" yaradıcısı sayılırsa, nəsrimizdə "sərt üslubun" ilk örnəkləri İsa Hüseynovun qələmindən çıxırdı.

Müharibə dövründə Azərbaycan kəndinin ağır güzəranı haqqında xeyli əsər yazılıb. Onların içində istedadlı müəlliflərin yüksək dəyərə malik povestləri, hekayələri az deyil. Amma bu mövzuda heç bir nəsr əsərimiz "Saz" və "Tütək səsi" povestlərinin səviyyəsinə qalxmayıb.

"Nəsrin fəzası" adlı yazımın böyük qismi İsa Hüseynovun povestlərinə, özəlliklə "Tütək səsi"inə və "Saz" a həsr olunduğu üçün burada dediklərimi bir daha təkrar etmək istəmirəm. O araşdırmadan yalnız bir cümləni bura köçürürəm: "Mənim fikrimcə "Tütək səsi" povestinin finalı öz emosional təsir gücünə görə C.Məmmədquluzadənin "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestinin sonluğu ilə bir sırada durmağa layiqdir". İndi bu sözlərə yalnız onu əlavə edə bilərəm ki, Azərbaycan yazıçısı üçün bundan yüksək qiymət yoxdur.

Nəsr üslubundakı lakoniklik, əyanilik, görümlülük, təsvirlərin, xarakterlərin konkretliyi, dialoqların canlılığı işanı təbii şəkildə bu xüsusiyyətlərin vacib olduğu bir sahəyə - kino sənətinə yaxınlaşdırdı. "Saz" və "Tütək səsi" povestləri əsasında yazılmış ssenarisini istedadlı rejissorumuz Rəsim Ocaqov uğurla ekranlaşdırdı.

İsa öz əsas yaradıcılıq yolundan zənimcə uzaq olan iki ssenari də yazdı: Nəriman Nərimanov haqqında və İsa dünyasından daha da uzaq - 26 komissarlar haqqında filmlərin ssenariləri.

(Davamı səhifə 11-də)

Yeri gəlmişkən yadıma düşür ki, Nərimanov ssenariisiylə əlaqədar İsa Hüseynovun dediyi və "Qobustan"da dərc etdiyimiz sözləri üçün onun da, mənim də başımız çox ağrıdı. İsanın gənclərə xitabən "nərimanlaşmaq" çağırışı haqqında dərhal Moskvaya danos verilmədi və "Qobustan"ın redaktoru kimi məndən "niyə leninləşmək yox, nərimanlaşmaq" sualına cavab verməyimi istəyirdilər. Dövrə uyğun olan eyni demoqoji üslubla "Mayakovski Dzerjinskini gənclərə örnək göstərəndə bu o demək deyildi ki, Lenini unudub - deyirdim. Gənclər bütün görkəmli inqilabçılarıdan, o cümlədən Nərimanovdan da ibrət ala bilər..." Nə isə... Axır-əvvəl İsadan da, məndən də el çəkdilər.

İsanın kinodakı sonrakı iki işi isə, məncə, onun yaradıcı həyatında dönüş nöqtəsi oldu. "Nəsimi" və "Nizami" filmlərinin ssenariləri üzərində işləyərkən, daha sonra ən mükəmməl tarixi romanlarımızdan olan "Məşhər-i yazarkən o, Şərq poeziyasının, Şərq fəlsəfəsinin elə dərinliklərinə, elə gizlinlərinə daldı ki, bunlar yazıçının təfəkküründə, bütünlüklə dünyagörüşündə, tarixə baxışlarında ciddi təbəddülatə səbəb oldu. Zənnimcə məhz bu məqamda İsa Hüseynov İsa Muğannaya çevrildi. Bu yalnız imza dəyişikliyi, yeni təxəllüs qəbul etmək deyildi. Özünü gizlin Muğannalar nəslinin varisi kimi dərk etməyə başlayan İsa tamamilə yeni bir fikir və sənət məqamına qədəm basdı. Bəlkə də mübahisəli görünəcək bir fikir söyləmək istəyirəm: məncə, ədəbiyyatımızda İsa Hüseynov və İsa Muğanna adlı iki yazıçı var. Bilirəm ki, bəzi görkəmli sənətkarlar yaradıcılıqlarının hansı dövründə əvvəl yazdıqları əsərlərindən büsbütün imtina edirlər, onları unutmaq və unutturmaq istəyirlər, ya da tamamilə yenidən işləyib dəyişdirirlər. Yadımdadır, üçüncü simfoniyasını və Skripka üçün konsertini yazandan sonra böyük bəstəkarımız Qara Qarayev öz "Leyli və Məcnun"-unu və "Yeddi gözəl"-ini qəbul etmirdi. Başqa bir görkəmli yazıçımız Ənvər Məmmədخانlı iki cildliyini nəşrə hazırlayarkən bir çox köhnə hekayələrini əsaslı şəkildə yenidən işləmişdi və yə-nə də mənim fikrimcə, bu düzəlişlər əvvəlki mətnlərin xeyrinə deyildi. Bu barədə yazmışam da...

İsa Hüseynovun - Muğannanın təbəddülatı bir qədər ayrı cürdü. O, yalnız əvvəlki əsərlərindən uzaqlaşmırdı, tamamilə başqa, qərribə bir dünyaya açılmışdı. İsa Hüseynov - İsa Muğanna qarşılıqlıdırmasına - əməkdaşlığına gəldikdə məncə əsgi "Yanar ürək" povestinin yenidən "İdeal" romanı şəklində işlənməsi hər "iki" yazıçının Hüseynovun da - Muğannanın da birgə yaradıcılığının bəhrəsidir. "İdeal"dakı rayon və kənd məişətinin dəqiq təsviri, bir-birindən maraqlı, canlı xarakterlər, kəskin dramatik kolliziya İsa Hüseynovun qələmindən çıxıb, tarixi fərziyyələrdən ibarət olan, elmi traktat təsiri bağışlayan mətnləri isə Muğanna yazıb.

Tarixdən söz düşübsə, qeyd etmək istəyirəm ki, İsanın Muğanna dövründə tarixə, həm Azərbaycan tarixinə, həm də dünya tarixinə ənənəvi yanaşmadan köklü dərəcədə fərqli öz baxışları var. Daha dəqiq desək, alimlərin yazdığı tarixi Muğanna başdan ayağa saxta və təhrif sayır. "Tarixin atası" sayılan Herodotu qrek cəsusu adlandıran yazıçı sonrakı tarixçiləri də, ta "Midiya tarixi"ni yazmış Dyakonova qədər "ilan elmi"ne xidmət edən saxtakarlar hesab edir və ənənəvi tarix anlayışlarına qarşı özünün tarix konsepsiyasını irəli sürür.

Tarixə tamamilə fərqli baxış çağdaş dövrümüzün bəzi başqa müəlliflərinin əsərlərində də öz əksini tapıb. Məsələn, rus alimi Fomenko alışıdığını ənənəvi tarixi ardıcılığı tamamilə alt-üst edən fərziyyələr irəli sürür. Monqol xanı Batıyla rus knyazı Yaroslav Mudrunu eyni adam sayır, adətən, iki min il əvvəl baş verdiyini zənn etdiyimiz hadisələri azı neçə əsr sonraya aid edir. Bu sayaq tarixə düzəlişləri Mürad Açı də bir sıra əsərində sərgiləyir. İsa Muğannanın bu səpkidə təşəbbüsləri daha əvvəlki illərə aiddir və əlbəttə, dediyim müəlliflərin əsərləriylə heç bir əlaqəsi yoxdur. Amma məsələ tendensiyanın özündədir. İkinci minilliyin sonunda və Üçüncü

minilliyin əvvəllərində - nə dərəcədə inan-dırıcı ya qeyri inandırıcılığından asılı olma-yaraq tarixə tamamilə fərqli baxışa müxtə-lif ölkələrdə, müxtəlif müəlliflər tərəfindən ciddi təşəbbüs göstərilir.

Əlbəttə, şəxsən Muğannanın bəzi fərziyyələri mənə inandırıcı görünür. KPSS-in Vatikanla əlbir olub dünya tarixi-ni tamamilə dəyişdirməsi, Sovet rejiminin, KQB-nin, Xomeyninin, qrek-latinlərin daha bilməm kimlərin "Vərəsə" adlı sirlər dolu bir əlyazmasını məhv etməyə çalışması, bütün dillərin mifik OdƏr dilindən yaranması, bütün dinlərin də bu qaynaqdan qaynaqlanması, məlum müqəddəs İlahi ki-tabların saxtalıq - bu kimi fərziyyələri qəbul etmək mümkün deyil. Amma məsələ ondadır ki, İsa özü bütün bunlara səmimi qəlbədən inanır. Burda çox incə bir mətləb var. Dünya ədəbiyyatında yazıçıların ən qərribə fantaziyalara əl ataraq əsər yaratdıqları məlum faktdır. Dantenin Cəhənnəmdə, Ərafda, Cənnətdə gəzintisi, Sfivtin qəhrəmanı Qulliverin liliputlar ölkəsinə səfəri, Qoqolun Burununun adam kimi kü-çələri dolaşması, Kafkanın hörümçəyə çevrilmiş insanı, Uelsin "Dünyaların sava-şı" yaxud "Görünməyən adam".... Onlarca, yüzlərcə misallar çəkmək olar. Amma mə-sələ ondadır ki, bu əsərlərin müəllifləri yazdıqlarının fantaziya, təxəyyül məhsulu olduğunu bilirlər. İsa Muğanna isə fərziy-yələrini tamamilə reallıq sayır, yazıçı tə-

mətində (Nə Drezden, nə Vatitkan nüsxə-sində) Dədənin hər səmtdə qəbirqazanla rastlaşması haqqında birçə kəlmə də deyilmir. Bu epizod yalnız "Dədə Qorqud" fil-mində var. Mən isə bu epizodu Vatikan monaxlarının deyil, müxtəlif türk xalqları-nın, o cümlədən qazaxların Dədə Qorqud haqqında yaratdıqları qədim rəvayətlərdən almışam. O ki qaldı "Kitabi Dədə Qor-qud"un guya bizə yabançı əsər olmasına, əzizim İsa, axı sən az qala hər səhifədə lənətlə damğaladığın Mirqəzəb - Mir Cəfər Bağırov da belə deyirdi, əsassız və aman-sız qərarıylə neçə-neçə nəsl xalqımızın ən möhtəşəm söz abidəsindən məhrum et-mişdi.

İsanı nə qədər çox sevsəm də, Dədə Qorqudu ondan da çox sevirəm və İsanın nifrət etdiyi riyakarlığa, saxtakarlığa mən də eyni cür nifrət etdiyim üçün, qəbul et-mediklərimi gizlətməyi nə özümə, nə İsa-ya rəva bilirəm, fikrimi açıq deməkdən çə-kinmirəm. Bu kiçik iradlardan sonra yenə də əsas məsələyə keçirəm.

Tanınmış Türkiyə yazarı və qəzetçisi İrfan Ülkü - dostumdur. (Mən bilərəkdən jurnalist yox qəzetəçi yazıram, çünki "jurnal-ist" kəlməsi Türkiyə türkcəsində danos-çu anlamına gəlir). İsa Muğannanın "İdeal", "İsaq, Mushaq və Anadil ötən yer-də" əsərləriylə tanış olduqdan sonra onu Azərbaycanın Folkneri adlandırır. İrfan bəy XI qurultayımız günlərində Bakıda İsaya

şüylə görüşdük - dedi, səndən muğayət ol-mağımı tapşırdı. - Hansı kişiylə? - deyə soruşdum. Təəccüblə: - Necə yeni hansı kişiylə, əlbəttə Rəsul müəllimlə. Əvvəlcə atamı yuxuda gördüyünü zənn etdim, son-ra başa düşdüm ki, real həyatda atamla görüşdüyündən danışır. Daha bu mövzunu dərinləşdirmək istəmədim, amma sonralar "İdeal"da bəzi parçaları oxuyanda İsanın tam səmimi şəkildə belə görüşlərin reallı-ğına inandığını başa düşdüm. Əsərin əsas qəhrəmanlarından Sultan Əmirli neçə il qabaq həlak olmuş qardaşı Mədətin oğlu Səmədə deyir: "Desəm ki, atan sağ-səla-mətdi OdAğÜz BağOdƏr planetində, or-dan görür səni, özünü də kino kimi göstə-rir sənə, nə deyəcəksən buna? Lap canlı insandan da canlı, aydın görünür!"

Əsərdən başqa bir sitat: "Allah" - Əlağ adlanan Bağlar planetdən planetə bax be-ləcə danışirlar, əzizim".

Daha bir sitat: "Nəsimi OdAğÜz plane-tindəki həqiqət evinə uçub, oturub evində, uca həqiqət haqqında şeir yazır".

Məsələ ondadır ki, İsa özü bunlara sidq ürəklə inanır və tam gerçək kimi qav-rayır: İsa Muğannanın EySarla ilk görüşü-nün dəqiq tarixini göstərir.

Əlbəttə, "İdeal"da yazıldığı kimi Mer-kuri ya Yupiter planetlərində hər hansı hə-yatın olmasını çağdaş astronomiya qəti in-kar edir. Günəşə ən yaxın yerləşən və odur ki, cəhənnəm odunda yanan Merkuri planetində ya günəşdən çox uzaq, soyuq-dan soyuq Yupiterdə hər hansı canlının yaşaması üçün şərait olmadığı dəqiq mə-lumdur. Amma kim deyə bilər ki, kainatın saysız-hesabsız ulduzlarında, səyyarə-lərinə, məsələn, elə tutalım, İsanın ad ver-diylə planetdə şüurlu həyat yoxdur? Bunu təsdiq etmək mümkün olmadığı kimi qəti inkar etmək də mümkün deyil.

İsa uzaq planetlərdəki həyata nəinki inanır, hətta oranın sakinləriylə əlaqədə ol-duğuna da şübhə etmir. Yusif Səmədoğlu-nun məzəli bir söhbətini xatırlayıram. Rəh-mətlik Yusif danışdı ki. Bir yay günü İsa mənzilində tək olanda ona qonaq getmiş-dim. Gördüm ki, masasının üstünə bir ne-çə çay stəkanı və pirojnalar düzüldü. - Ki-misə gözləyirsən? - deyə xəbər aldım. İsa barmağını göylərə toxlayaraq: - Onlar gə-ləsidir - dedi. Yusif İsanı çox istəyirdi və ona erk etdiyinə görə söhbəti zarafata sa-lıb: - Ay İsa, sən o yazıqların hamısını dia-betik edəcəksən - deyib.

Məsələyə başqa bir bucaqdan Elçinin söhbətindən sonra yanaşmaq olar. Elçin bir dəfə İsanın göyləri göstərərək - onlarla görüşüm var - sözlərini atasına, rəhmətlik İlyas Əfəndiyevə danışıb. "Atam - xeyli fik-rə getdi, sonra: - Bəlkə düz deyir - dedi.

Bir böyük yazıçının başqa böyük yazı-çının bəsləməsində müdrik bir gerçəklik var. Doğrudan da, niyə bizə elə gəlir ki, adi gözlə gördüyümüz, beş duyğuyla dərk etdiyimiz həyat yeganə reallıqdır? Niyə həyatımıza hansısa kainat qüvvələrinin müdaxilə etməsinə heç cür inanmaq istə-mirik. Əgər ay şüalarının təsiriylə dənizlər qabarır, çəkilirsə, kosmosun bu fiziki qə-nunlarıylə bir sırada ruhla bağlı təsirləri da ola bilməzmi?

Dünyanın bu sayaq möcüzələrindən çoxlu misal çəkmək olar. Elə bizə yaxın iki misal. Moskvada yaşayan həmyerlimiz Mayya Bədəlbəyli heç bir rəssamlıq təhsili almadan hardansa kainatdan dikte edilən iradəylə mövzusu və forması ona təlqin olunan şəkillər çəkir, özü də fırça ilə deyil, barmaqlarıyla, çünki bu siqnalları barmaq-larıyla duyur. Şairə Mahirə Abdulayeva da eyni cür qeybdən dikte edilən iradəylə rəs-sam olmaya-olmaya qeyri-adi cizgilərlə qərribə şəkillər çəkir. Uzağa niyə gedirəm. Süjeti, əsas fikirləri mənə yuxuda sanki kim tərəfindənsə dikte olunmuş "Əlaqə" povestimin məzmunu elə bu sayaq kosmik kontaktlar, qeyri-adi rabitə bağları haqqın-da deyilmə?

"İdeal" romanının sonunda İsanın kə-dərli etirafı məni rıqətləndirdi: "Hüsü Hə-ciyev küçəsiylə Həzi Aslanov küçəsinin kəsişdiyi yerdəki binanın mənzillərinin bi-rində heç kəsin anlamadığı bir bədbəxt Od Əl oturmuşdu".

Bu adam, əlbəttə, İsanın özüdü, am-ma nə özünü bədbəxt saymağa haqqı var, nə də heç kəsin onu anlamadığından şika-yət eləməyə...

Şəxsən mən çox sevinirəm ki, bu adi-dən adi dünyamızda, qərribə bir dünyanın yazıçısı, dünyanın qərribə bir adamı, bən-zərsiz sənətkar İsa Muğanna yaşayır, inandıqlarını yazır və yazdıqlarına inanır...

"İdeal" romanının 2005-ci il nəşrində, son səhifəsində, son cümlə belədir: "Əlavə xəbər: İşıq gəmilərinin "Yer"ə enməsinə lap az qalıb".

Təki belə olsun, İsa. Gəlib bizim dola-şığı problemlərimizi həll etsinlər, mizan-tə-rəzisi pozulmuş dünyamızda hər şeyi yer-bəyer etsinlər...

QƏRİBƏ DÜNYANIN ADAMI

xeyyülünün bəhrəsi kimi yox, həqiqətən mövcud olan gerçəkliyin inikası hesab edir. İngilis kralı məşhur Şirürəkli Riçardın bizim Qızıl Arslana əsir düşməsinə, A.S.Puşkinin babasının Abşeronlu İbrahim olmasına, Firdovsinin fars dilində "Şahna-mə"ni yox türk dilində əsər yazdığına, Ma-yakovskinin Nizami "Xəmsə"sindən dərs almasına, ABŞ Prezidenti Ruzveltin əslən türk (OdƏr) olduğuna və iki Azərbaycanı - "qədim ana yurdunu" birləşdirmək istəmə-sinə Muğanna səmimi surətdə inanır. İnanmasa yalmazdı. İsa inanmadığını ya-zan yazıçı deyil. Mən bütün bunları qəbul etməsəm də İsanın səmimi inanına inanır və hörmət edirəm. Bu məsələyə yazımın sonlarına yaxın bir də qayıtma imkanımı saxlayaraq "İdeal"da tarixin necə yozulma-sından asılı olmayaraq qəti razılaşmadı-ğım bəzi məqamlardan söz açmaq ister-dim.

Öz konkret adıyla - yeni Heydər Nəcə-foğlu Hüseynov adıyla məşhur və bədbəxt filosofumuz haqqında yazılanlar nə onun real biografiyasına, nə də elmi fəaliyyətinə uyğundur. Bu sözləri əsərdə öz adıyla təq-dim olunan akademik Məmməd Cəfər haqqında da demək olar. Müstəqil Cümhu-riyyətimizin yaranmasında və Milli şüuru-muzun oyanmasında danılmaz xidmətləri olan Məmməd Əmin Rəsulzadənin məni səciyyələndirilməsi düz deyil. Xocalı vəh-şətlərini ermənilər deyil "Xalq cəbhəsi əs-gerli"nin törətdikləri fikriylə heç cür barış-maq olmaz.

"İdeal"da "Kitabi Dədəm Qorqud" haq-qında verilən hökmlər də ədalətsizdir. Be-lə bir fikir irəli sürülür ki, Dədə Qorqud bi-zim deyil, Vatikan monaxlarının yaratdıqları, izi azdırmaq üçün Almaniyaya, Drez-denə ötürdüləri mətdir. "Vatikan monax-ları "Dədə Qorqud"un lap ilk kəlmələrindən qorxuzurlar: Dədəmiz ölkənin hansı səmti-nə gedir qəbirqazana rast gəlir".

Şübhəsiz, "Kitabi Dədəm Qorqud"la tanış olan İsa bilməmiş deyil ki, dastanın

şəxsən tanış oldu. Bundan əvvəl də mənə onun əsərlərini yüksək qiymətləndirməsi barədə maraqlı fikirlər söyləyirdi. İrfan bəy bu söylədiklərini yazın - dedim. Növbəti dəfə İstanbulda görüşəndə İrfan bəy "Azər-baycanın Folkneri: İsa Hüseynov (Muğan-na)" adlı yazısını mənə verdi. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə (8 oktyabr 2004) dərc olunmuş bu məqaləsində İrfan bəy yazır: "1967-ci il-də fransızcaya çevrilən "Cəmilə" adlı eşq hekayətinə Araqonun yazdığı ön sözlə dünya şöhrəti qazanan Aytmatov, eyni il-lərdə Azərbaycanda kənd həyatının milli özəlliklərini işləyərək ədəbiyyat dünyasına addım atan romançı İsa Hüseynovla mü-qayisə edildiyində qeyri-adi dərəcədə şanslıydı. Hər iki türk romançı eyni mövzu-ları işləyərək yola çıxmışlar, ancaq Aytma-tovun sovet coğrafiyasında belə əməlli-başlı tanınmasından öncə qismətinə Ara-qon düşmüşdü. İsa Hüseynov isə öz vətə-ninin ən milli yazıçılarından olmasına bax-mayaraq xaricə tanımır".

İsa Hüseynovun kənd povestlərinin bədii dəyəri etibarıylə Çingiz Aytmatovun ilk əsərlərindən üstün olması fikrini vaxtilə mən də söyləmişdim, Elçin də deyib. Əl-bəttə, ədəbiyyatda şans, tale məsələsi var. Amma İsa Hüseynov da öz şəərəfli taleyini yaşayıb və yaşayır. "Azərbaycan yazıçıla-rını Biləcəridən o yana tanıyırlar" sözləri-ni dö-nə-dö-nə təkrar edənələr, təkcə bizləri deyil, Mirzə Cəlili, Sabiri də sancıqlarının fərqi-nə varırlarmı? Yazıçı eksport malı dey-il ki, dəyəri xarici bazarla ölçülsün. Yazı-çının böyüklüyü (ya kiçikliyi) ilk növbədə öz doğma milli ədəbiyyatında tutduğu yer-lə təsdiq olunur. İsa Hüseynovun - Muğan-nanın ədəbiyyatımızın canı klassiki mə-r-təbəsinə ucalmış qüdrətli sənətkar olması xaricdə tanınıb tanınmasından asılı deyil.

İndi də bu yazının başlığıyla əlaqədar İsanın bəzi qərribəlikləri, bizə bəzən təəc-cüblü görünən qeyri-adi davranışları haq-qında... Atamın ölümündən neçə illər son-ra bir dəfə İsaya rastlaşanda: - dünən ki-